

התעללות והזנחה של ילדים, 1999

סוזי בן ברוך.

מבוא

"...את עברי לא זכרתי עד אשר פוצצה פצצה מתוצרת בית..." (פרייזר סילבייה, בספרה "בית אבי").

מסמך - זה מכיל אבני דרך להבנת התהליך ההסטורי-חקיקתי להכרת התופעה, הגדרתה והתלבטויות לטיפול בה.

הפסיקה החדשה של בית המשפט העליון אוסרת כל שימוש באמצעי ענישה פיזית בילדים. כך נקבע לגבי מורים וגננות, וכך נקבע, ממש לאחרונה, לגבי הורים. עלינו להבין כי ענישה גופנית אינה משיגה את מטרתה, ועלולה להטביע חותם שלילי על חייו ועל התנהגותו של הילד, לכל מהלך חייו.

מתוך האמנה בדבר זכויות הילד, 1989, פרק המבוא: "...בהכירן כי הילד, לשם פיתוח אישיותו המלא וההרמוני, מן הראוי כי יגדל בסביבה משפחתית של אושר, הבנה ואהבה. בסוברן כי הילד ראוי להכנה מלאה לקראת חיים עצמאיים בחברה, ולחינוך ברוח האידיאלים המובעים במגילת האומות המאוחדות, ובמיוחד ברוח השלום, הכבוד, הסובלנות, החופש, השוויון והסולידריות..." (נספח א')

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד, שישראל אשררה אותה והצטרפה אליה בשנת 1991, מעוגנת היטב בהכרה ובחשיבה המודרנית, הנוגעת לזכויותיו של הילד, לכבודו ולחובת הוריו ומחנכיו כלפיו. הכרה זו, שיש לה ביטוי בהיר בתחיקה החוקתית המקומית, עם חקיקתו של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, אינה מתעלמת ממצואות קשה ופוגענית, שאופיינית להרבה חברות אנושיות, ובהן מן המתקדמות ביותר. מציאות זו, שמוסברת, בין היתר, בגישה אדנותית - מסורתית לחינוך ילדים (שהמוטו האופייני שלה הוא האימרה "חוסך שבטו - שונא בנו"), הביאה את מנסחיה של האמנה בדבר זכויות הילד לכלול בתוכה הוראה מפורשת (סעיף 19(1)), שעניינה הגנה על הילד מפני הוריו. הוראה זו אומרת:

"המדינות החברות ינקטו אמצעים תחקיקתיים, מינהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני אלימות גופנית או נפשית לסוגיהן, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות שעה שהוא נתון בטיפול הורים, אפוטורופסים חוקיים או אדם אחר המופקד על הטיפול בו".

מעשים אלו חמורים, והשפעתם קצרת הטווח וארוכת הטווח על התפתחותו של הילד היא, במקרים רבים, הרסנית וקשה ביותר לתיקון. מטבע הדברים מתרחשים מעשים אלו בשנים הקריטיות להתפתחותו של הילד, בהן מעוצבת אישיותו ודמותו. לעיתים קרובות מאוד מטביעים מעשים אלו חותם שלילי על חייו והתנהגותו של הילד לכל אורך חייו, כקטין וכבוגר, ואף מעצבים אותו כבעל אישיות אלימה ועבריינית.

מעשים אלו מחייבים את התארגנותה של החברה, במטרה למנוע את התרחשותם, הן לשם הגנה על הילד ואישיותו, הן לשם הגנה על הסביבה האנושית של הילד, והן לשם הגנה על החברה בכללותה.

שלמות הגוף והנפש

יש הטוענים כי חינוכם הראוי של הילדים מחייב לעיתים שימוש באמצעים פיזיים. אנו מניחים שאלה הטוענים כך אכן מאמינים כי פעולותיהם נחוצות ונעשות רק לצורך חינוכם של הילדים, ורק לצורך הטלת משמעת עליהם. אנו מניחים כי אלה הסבורים כך, עושים את מעשיהם ללא כל כוונה להרע או להזיק.

אולם אין בכך כדי להצדיק את הענישה הגופנית בילדים. הדעה המקובלת היום בקרב פסיכולוגים, מחנכים ועובדים סוציאליים, דעה הנתמכת במחקרים רבים, היא כי ענישה הגורמת לילדים לכאב או להשפלה, היא פעולה מזיקה, שלילית ובלתי רצויה.

ענישה גופנית בילדים עלולה לפגוע בעיקר בנפשם ולגרום להם לנזקים נפשיים שילוו אותם לכל אורך חייהם. במקום לעודד משמעת עצמית אצל הילד, כפי שמצפים ההורים או המחנכים המכים, מבזה האלימות את הילד ואת כבודו, והיא עלולה לפתח אצלו תחושות של השפלה, דימוי עצמי נמוך ורגשות חרדה וכעס מוגברים. יותר מכך: הילד, הרואה בהוריו ובמחנכיו מודל לחיקוי, עלול לסגל לעצמו בבגרותו את אותה התנהגות אלימה ממנה סבל כילד, ולהיות לאדם אלים ועברייני.

מעבר לכל אלו, ענישה אלימה או משפילה אינה משיגה את המטרות החינוכיות אותן רצו ההורים או החנכים להשיג, ומפירה גם את זכויותיהם הבסיסיות של הילדים, זכויות המוענקות לכל בני האדם באשר הם בני אדם. ענישה כזו פוגעת בעיקר בזכותם של הילדים לכבוד ובזכותם להגנה על שלמות גופם ונפשם.

יש לברך על גישת בית המשפט העליון בשנים האחרונות, שמהווה הינתקות מן ההלכה שחלה בארץ שנים רבות, והתירה ענישה גופנית סבירה בילדים. הפסיקה החדשה של בית המשפט העליון אוסרת על שימוש באמצעי ענישה פיזית בילדים. כך נקבע לגבי מורים וגננות, וכך נקבע, ממש לאחרונה, לגבי הורים.

כחברה וכפרטים מוטלת עלינו החובה לדאוג לשלומם ולחייהם של אלה שאינם מסוגלים לדאוג לעניינם, ולעשות הכל על מנת לאפשר לילדים לגדול "באווירה של אושר, הבנה ואהבה... [למען יחיו]... חיים עצמאיים בחברה... ברוח השלום, הכבוד, הסובלנות, החופש, השוויון והסולידריות".

.2

ילדים רבים בארץ ובעולם סובלים מהתעללות או הזנחה. התעללות בילדים הינה תופעה חברתית קשה אשר תוצאותיה מותירות צלקות עמוקות בנפש הילדים הנפגעים. מסך עבה של קשר שתיקה מקשה על איתור ילדים שהם קורבנות לעבירות אלה. נראה שלמוח האנושי קשה לתפוס שהורים ביולוגיים ו"קשרי דם" אינם מבטיחים הגנה ויחס חם ואוהב באופן אוטומטי.

קשה מאד לראות ילד שהינו קורבן להתעללות ושהוא סובל, חסר אוניס, זועק לעזרה... קל לנו יותר לשכנע את עצמנו שלא ראינו...

2.א. בישראל, בעשור האחרון עדים אנו למפנה חשוב ביחסה של החברה הישראלית לנושא ההתעללות בילדים והזנחתם. מותה של הילדה מורן, קורבן ההתעללות בת השלוש, בחודש אוקטובר 1988, עורר הדים ושאלות קשות.

מורן - הגיעה מחוסרת הכרה לביה"ח בטבריה ובדיקתה העלתה שהיתה נתונה להתעללות קשה מצד קרוב אשר גרם לחבלות פיזיות, כוויות ופגיעות מיניות בגופה. מורן נפטרה לאחר חמישה חודשים בהם היתה מחוסרת הכרה ומותה עורר שאלות קשות:

היכן היו בני משפחתה, שכניה, רופאים ואחיות, עובדים סוציאליים, וכו' ומדוע לא היה אף אחד אשר ידווח בגין החשש לגורלה???

יש הרואים במותה של מורן מיפנה חשוב ביחס החברה והחוק לקורבנות ההתעללות. ח"כים ואנשי מקצוע יזמו הצעת חוק אשר אמורה לצמצם את הסיכוי להישנותם של מקרים דומים. ואכן, בחודש נובמבר 1989 - בתום שנת פעילות משותפת של וועדה בינמשרדית, עבר בכנסת ישראל "החוק למניעת התעללות בקטינים חסרי ישע" (תקון מס' 26). סעיף חוק המהווה תקדים נצרך המציאות נוכח המקרים הרבים אשר מובאים לידיעתנו בעקבותיו של חוק זה.

לראשונה נקבע בישראל שהתעללות בילדים במסגרת המשפחה איננה ענין משפחתי פנימי אלא עבירה שאסור לחברה להשלים עמה וחובה להתערב להגנת הילד.

החוק קבע שעל כל אדם מוטלת חובת דווח לרשויות (משטרה או לפקיד סעד לחוק הנוער) בכל מקרה שיש לו חשד שאחראי על הילד מתעלל בו, ואם לא עשה כן, הוא צפוי לעונש ואפילו למאסר.

היום, 1999, במלאת עשור לחוק זה, עדיין מופתעים אנו מכמויות הילדים אשר נופלים קרבן להתעללות ובן הזוג השני (של האחראי עליהם) מתעלם, מסתיר, מתכחש ולא מדווח... נושא קורבנות העבירה מצוי היום על סדר היום המשפטי, חברתי, צבורי, קרימינולוגי בשני משורים לפחות: במשור ספציפי, אנו נמצאים בעצומו של דיון על שנויים מרחיקי לכת במעמד הקורבן לעבירה, סוגיה המועלית הן בהקשר של זכויות האדם הקונסטטוציוניות והן ע"י ארגונים אשר מטפלים יום יום בקורבנות. יחד עם זאת, במשור הכללי יותר, מתעוררת השאלה של שמוש במושג "קורבן" בשיח החברתי: מיהם היחידים והקבוצות אשר מכנים את עצמם ומכונים ע"י אחרים "קורבנות" ומהן ההשלכות לכך?

2.ב. סוגי התעללות בילדים

1. התעללות פיזית:

שמוש בכח אשר מתמשך וגורם לחבלות שונות. זהו שמוש בכח קבוע המשמש כ"דרך חינוכית" שגרתית של האחראי כלפי ילדו או כתוצר של התפרצויות זעם וקושי בריסון עצמי של האחראי כלפי הילד. גם כיום בארצות מסויימות פוגעים ההורים בגוף ילדיהם כחלק מנורמה חברתית הגורסת שהילד הינו רכוש הוריו. תופעת ההתעללות הפיזית מתרחשת בכל שכבות החברה: משכילים, דתיים, חלוניים, ואחרים ובקרב תינוקות וילדים בכל הגילים.

נזקיה של ההתעללות הפיזית קשים בטווח הקצר (נכות פיזית עד מוות) ובטווח הארוך (פגיעה נפשית קשה אשר משפיעה על התפתחות הילד בעתיד).

.2

התעללות רגשית -

התעללות רגשית הינה פגיעה בחיי הנפש של הילד אשר מחבלת בתחושת זהותו, התפתחותו הרגשית והיכולתו ליצור קשרים תקינים עם סביבתו בהווה ובעתיד. הפגיעה הרגשית הינה חזקה ושכיחה יותר כלפי תנוקות וילדים כאחד.

קיימים מספר סוגים של התעללות רגשית:

- (א) דחיה של הילד ויחסי עוינות רגשית.
- (ב) בדוד – נתוק הילד מחבריו וסביבתו.
- (ג) הפחדה – אלימות מילולית ויצירת אווירה של איום והפחדה.
- (ד) השחתה או הדחה לעבריינות - ע"י עדוד או התעלמות.
- (ה) התעלמות – ע"י מניעת גרויים חיוניים להתפתחות הילד.
- (ו) הזנחה רגשית – דרגה גבוהה של התעלמות מצרכי הילד (פיזיים ונפשיים).
- (ז) עדות לאלימות במשפחה – (בין ההורים) – מערער את בטחונו של הילד במשפחתו הקרובה. עולמו הבטוח בסכנה.
- (ח) לקטגוריה זו נכנסות גם התנהגויות כמו שלילת חופש, ניתוק שרירותי מדמות אהובה, העמדת הילד במבוכה, הבעת חוסר שביעות רצון ממעשיו באופן לא סביר ולא הגיוני וכו'.

נזקיה של התעללות רגשית:

גורמת לפגיעה בהתפתחות הרגשית (הערכה עצמית נמוכה).
 גורמת לפגיעה בהתפתחות הקוגניטיבית – לקוי למידה.
 גורמת לפגיעה בהתפתחות הפיזית – תופעה של "העדר שגשוג".....
 פיזית לקויה.
 גורמת לפגיעה בהתפתחות ההתנהגותית – דפיקות ראש בקיר, נענוע הגוף.
 גורמת לכפייתיות, וונדליזם, בריחה מהבית, התקפי זעם וכן, לקשיים בינאישיים – המתבטאים בחשדנות קיצונית, חוסר אמון בסביבה וקושי לחוש באמפטיה לסבלם של אחרים.

ההתעללות הרגשית מתרחשת בכל השכבות הסוציאקונומיות של החברה. במשפחות משכילות/מבוססות, ההתעללות בד"כ לא מלווה בהזנחה פיזית ומוצגת כגישה חנוכית. התעללות רגשית יכולה להגרם גם ע"י אחים, אנשי משפחה נוספים וכן ע"י שכנים, חברים ואנשי מקצוע, כולל אנשי חינוך ומטפלים.

3. התעללות מינית – זוכה להרחבה יחודית בשל מורכבותה ושכיחותה הגוברת: התעללות מינית הינה כל ניצול של ילד למטרת מין או הנאה מינית של אדם שיש לו סמכות או עמדת כוח כלפי הילד. יכולה להתרחש בתוך המשפחה או מחוצה לה, ע"י אדם קרוב ומכיר את הילד או ע"י זר. יכולה להיות חד פעמית או מתמשכת.

הגדרה: עבירות מין במשפחה
 "ערובם של ילדים ומתבגרים התלויים בבוגרים ושהינם עדיין חסרי בשלות התפתחותית בפעילויות מיניות אותן אינם מבינים אינם מסוגלים לתת עליהם הסכמה ואשר מפירות את האסורים החברתיים ואת התפקודים במשפחה".
 "Children Seexual Abuse" – 1976

גלוי עריות ופגיעות מיניות בילדים מאופיין ב:

- כל התנהגות מינית
- פער גילים בין הפוגע לילד
- קשר של קרבת משפחה ו/או אחריות לילד/ה (תלות ומרות).

מקורות הידע לממדי התופעה:

- אבחון וחקירה
- סקרי אוכלוסיה כללית
- טפול בבוגרים אשר מגיעים לטפול ומשחזרים את עבר פגיעתם.

איפיוני התופעה:

- חוצת גבולות (דתית, סוציאקונומית ואתנית)
- תחילת הפגיעה, בד"כ, בילדי ביה"ס (שלא כמו בפיזית שהיא מילדות)
- התנהגות מינית מתחילה, בד"כ, באופן "קל"
- ההתנהגות המינית נמשכת ומחמירה

- קיים איום סמוי או בוטה המבטיח המשך סודיות
- במרבית המקרים זה נפסק ע"י אלוצים חצוניים (משטרה, סעד, בית אחר).

מימדי התופעה:

בארה"ב

- ע"פ מחקרים אפידימולוגיים: ד"ר דיאנה רסל – ארה"ב, מציינת ש:
 - עד גיל 14 – 1 מתוך 8 ילדים נפגעו מינית (% 12 ½)
 - עד גיל 18 – 1 מתוך 6 ילדים נפגעו מינית (16%)

בארץ

- ע"פ דווח חוקרי ילדים: ממוצע שנתי בארץ: 2000 ילדים (-14) קורבנות לעבירות מין.

אפיוני משפחות:

1. אפיוני פוגע: אב חורג, חויות ילדות קשה, התנהגות מכוונת לשלוט בכל בני המשפחה.
2. אפיוני האם שלא הגנה: גם האמהות האלה חוו חסכים בילדותם, כולל פגיעה מינית, ולא הגיעו לבגרות עם מודל הגנה על ילדים. (אם נאשים אותה, נאבד עמה את הקשר הטפולי).
3. היפוך תפקודים אם ↔ בת – עוד לפני הפגיעה המינית.
4. מצבי לחץ ומשבר: אצל הפוגע – ניתן לזיהוי בדיעבד.

• תנאים לקיומה של פגיעה מינית בילדים

עפ"י המודל של ד. פינקליהוד :

- (1) פרידספוזיציה של הפוגע.
- (2) שבירה של ערבות והגנות (אלכוהול, סמים, לחץ...).
- (3) גורמים חצוניים אשר מאפשרים המשכיות של הפגיעה: אי שוויון של נשים וילדים (העדר חשיפה). אך יש לציין שאמא עם חושים תחוש מיד מה עובר על בתה ותגובתה חשובה להמשך/אי המשך הפגיעה.
- (4) אשיותו של הילד/הקרבת (1*).

• דרגות חומרה של פגיעה מינית

- (1) פגיעה "קלה" – חד פעמי, זר, ללא מגע מיני.
- (2) פגיעה בינונית – מגע מיני קל עם:
 - איש מוכר/בן משפחה.
 - קיים איום מסויים לשמור סוד.
 - ארוע נמשך מספר פעמים.
- (3) פגיעה קשה – כאשר מתקיים מגע מיני מלא ע"י אדם מוכר.
 - בכח פיזי אשר מתמשך זמן רב ומלווה באיום בוטה.

• תגובות טראומטיות הן תוצאה של:

- (1) מציאות ודינמיקה של הארועים.
- (2) הפרוש שהילדים נותנים.
- (3) הטמעת הפרוש והמציאות לאורך זמן.
- (4) השפעות פסיכולוגיות.
- (5) בטויים התנהגותיים שהם תוצאה ישירה של המעשים שנעברו בהם.

מרבית המטופלים הם בעלי הפרעות אישיות שהן עקבות מאז...

(1*) בתכנית דוקומנטרית נשאלו פדופילים כיצד הם בוחרים קורבנות ועל כך השיבו שהם בוחרים את הילדים אשר (מתצפיתם שלהם) עומדים בצד, חסרי בטחון וזה "מזמין" פגיעה בהם...

• **בזמן טפול יש להתייחס לארבעה תחומים עקריים:**

- (1) בלבול מיני.
- (2) תיוג, סטיגמה, האשמות.
- (3) בגידה – אלה שפגעו – בגדו בה.
- (4) חוסר אוניס בעת הפגיעה.

• **אפיוני החשיפה:**

- (1) התכחשות משפחתית.
- (2) התכחשות חברתית.
- (3) תגובות אנשי המקצוע – מקצועניות אחת לשניה: מהתעלמות והשתקה ל"רעש" ופעילות יתר ואם אין טפול אח"כ אזי – ה"רעש" היה לחינם...
- (4) טראומה נוספת בעקבות החשיפה.

נזקי ההתעללות המינית

בטווח הקצר – פגיעה באיזון הנפשי כללי (בעיות שינה, פוביות, הפרעות אכילה, .. בוושה זעם...) פחד (חשש מפגיעה חוזרת) ותגובות התנהגותיות (מאבקי כוחות, התעללות בבעה"ח).

בטווח הארוך – פגיעה רגשית והתנהגותית בדמוי העצמי, התקפי חרדה, הפרעות דיסוציאטיביות ("דו אנני" "דו עצמי") קהות רגשות הרס עצמי (התאבדות, כווית הרעבה עצמית) פגיעה ביחסים בינאישיים – עוינות בקשר של הקורבן.

4. הזנחה

הינה כל פעולה או מחדל בגבולות המסורת התרבותית הקיימת, אשר מונעים את קיומם של התנאים החיוניים להתפתחות בריאה של הילד, מבחינה רגשית וגופנית.

קיימים מספר סוגים של הזנחה:

פיזית - אי דאגה לצרכיו הפיזיים הבסיסיים של הילד או העדר התייחסות למפגעי בטיחות אשר עלולות לסכן את הילד.

הפקרה והעדר פקוח - עזיבת ילד ללא דאגה לטיפול ע"י גורם הולם מתאים לצרכיו.

הזנחה רפואית – העדר או התעלמות מטפול רפואי.

הזנחה חנוכית - התעלמות להעדרות מביה"ס

הזנחה רגשית - חוסר התייחסות לצרכיו הרגשיים של הילד.

ההזנחה היא הפגיעה השכיחה ביותר בילדים ומתרחשת בכל שכבות האוכלוסיה החברתית וקיימת גם בקרב משפחות עשירות. נזקי ההזנחה קשים לטווח הקצר ולטווח הארוך ומתבטאים בלקויים בהתפתחות הפיזית, שכלית רגשית של הילדים ועד מוות, במקרים הקשים.

יש לברך על גישת בית המשפט העליון בשנים האחרונות, שמהווה הינתקות מן ההלכה שארץ שנים רבות, והתירה ענישה גופנית סבירה בילדים. הפסיקה החדשה של בית המשפט העליון אוסרת כל שימוש באמצעי ענישה פיזית בילדים. כך נקבע לגבי מורים וגננות, וכך נקבע, ממש לאחרונה, לגבי הורים.

כחברה וכפרטים מוטלת עלינו החובה לדאוג לשלומם ולחייהם של אלה שאינם מסוגלים לדאוג לעניינם, ולעשות הכל על מנת לאפשר לילדים לגדול "באווירה של אושר, הבנה ואהבה", [למען יחיו] ... חיים עצמאיים בחברה... ברוח השלום, הכבוד, הסובלנות, החופש, השוויון והסולידריות".

2.ג. סימנים לזיהוי התעללות בחסרי ישע

[מתוך חוזר מנכ"ל משרד החינוך, מיוחד א' (התשנ"ח) – מניעת התעללות בקטינים ובחסרי ישע]

התעללות בקטין מוגדרת כפגיעה פיסית, מינית או נפשית, אם במעשה, אם במחדל ואם בהזנחה מתמשכת, המתאפיינים בדפוס קבוע לאורך זמן ואשר התרחשו במסגרת משפחתו של הילד (משפחתו הטבעית, המאמצת, האומנת, או מי שהילד נמסר למשמרתו). עם זאת, האחראים להתעללות יכולים להיות לא רק בני משפחה, אלא גם זרים או אנשים מוכרים.

כל התעללות בילד על ידי מבוגר, ובמיוחד על ידי קרוב משפחה, פוגעת קשה בבריאותו ובהתפתחותו של הילד.

מחנכים ומורים, אנשי מנהל ונושאי תפקידים אחראים בבית הספר נפגשים עם הילדים מדי יום. עליהם להיות ערניים לשינויים החלים בהתנהגותם ובגופם של הילדים. ברשותם באמצעים להשוות את התנהגותו של ילד לדרך שבה התנהג בעבר ולהתנהגות המקובלת בקרב בני גילו. סימנים התנהגותיים ופיסיים מסוימים בילד עשויים לרמז על היותו קרבן להתעללות (אין לראות בסימנים אלה הוכחה, אלא רמז בלבד).

חשוב שאנשי הסגל החינוכי יבהירו לילדים, שאין הם צריכים לגלות סובלנות כלפי המתעלל, כשם שאינם צריכים להרגיש אחראים למעשה שנעשה בהם. התחושה שיש מי שעוקב אחר מצבם ושומר על ביטחונם חשובה מאוד בהקשר זה.

מה עלול להביא מבוגר להתעלל בילד?

ההתעללות בילדים, כאמור, איננה ייחודית למגזר זה או אחר באוכלוסייה. בכל המגזרים קיימים מבוגרים בעלי נטייה מוגברת להתעלל. הסיבות האפשריות לנטייה מעין זו עשויות להקל על זיהוים:

- א. הם היו קורבנות להתעללות בילדותם.
- ב. הם מבודדים חברתית, או חסרים בני משפחה שיעזרו להם בטיפול בילדים.

- ג. הם מהירי חימה ואימפולסיביים.
- ד. הם צורכים סמים או אלכוהול.
- ה. הם רואים את הילד כ"רע", כ"מושחת" או כ"בלתי ניתן לשליטה".
- ו. מבוגרים אלה לעתים קרובות –
- 1) מטילים משמעת קפדנית במיוחד כדי להשתלט על ילדם.
 - 2) מנצלים את הילד לסיפוק צרכיהם לאהבה, להגנה ולהערכה עצמית.
 - 3) מודעים לכך שהם מבצעים מעשה אסור.

תפקידי ההורות, גם בתנאים הטובים ביותר, מלווים במתח. הורה בעל נטייה להתעלל בילדו עלול לפרוק את כעסו ואת תסכוליו על הילד, אם הוא נתון ללחץ, אפילו הקל ביותר (למשל, בעת איבוד מפתחות או בעת התנהגות בלתי הולמת של הילד). משברים קשים, כגון גירושין, בעיות כספיות, אבטלה, מחלה או מוות, עלולים לעורר התעללות אפילו אצל הורים שלא היו נוהגים כך במצב רגיל.

2. השפעות ההתעללות על קורבנותיה

ההתעללות מותירה בקורבנה צלקות רגשיות (כגון רגשי אשם קשים ופגיעה בדימוי העצמי), שאם לא תטופלנה כראוי יש בהן כדי לפגוע ביחסיו האינטימיים לכשיתבגר, או להביאו להתנהגויות הרסניות כגון שימוש לרעה בסמים או באלכוהול, זנות, התעללות בילדים, היריון (בקרב בנות עשרה) או ניסיונות התאבדות. חבלה גופנית עלולה לגרום לנפגע נכות או מום, או להשחית את צורתו.

3. מדוע ילדים מסתירים את ההתעללות בהם?

- ילדים עלולים להסתיר את דבר ההתעללות בהם מסיבות שונות.
- הרשימה המובאת כאן היא, כמובן, חלקית:
- א. אהבה להורים, למרות ההתעללות.
 - ב. חרדה מתוצאות חשיפת המעשים (למשל, הרחקת ההורה או הילד מהבית).
 - ג. פירוש ההתעללות כענישה רגילה.
 - ד. תמימות: חוסר מודעות לעובדה שהמדובר בהתנהגות חריגה.

ה. תחושה של חוסר אונים ושל חוסר יכולת לשנות את המצב, בעיקר בקרב ילדים קטנים.

ו. רגשות אשם על "חלקם" במעשה.

ז.

4. סוגי הפגיעות בילדים, המחייבות דיווח

א. פגיעה או התעללות פיסית

פגיעה פיסית רצינית או מתמשכת, חבלה גופנית כלשהי, ישירה או באמצעות חפצים, מים רותחים ועוד. הפגיעה עלולה לגרום מוות, אבדן הכרה מלא או חלקי, זעזוע מוח, שברים פתוחים או סגורים, חנק, כוויות, אבדן ראייה או שמיעה, פגיעות פנימיות, פצעים עמוקים, סימני נשיכה, שריטות, נפיחויות, סימנים כחולים ושטפי דם. הפגיעות השכיחות מופיעות בראש, בגפיים ובאיברי המין.

ב. פגיעה או התעללות נפשית

זוהי ההתעללות הקשה ביותר להגדרה. המדובר בפגיעה שיטתית בכושרו של הילד לפתח יכולת רגשית או לפעול כשורה בהקשרים אישיים וחברתיים. הדבר עלול לגרום חרדות, הסתגרות, מגבלות ביכולת המילולית והרגשית וליקויים בהתפתחות. ההתעללות הנפשית היא לעתים קרובות תופעה נלווית לסוגים האחרים של פגיעות בילדים.

ג. פגיעה או התעללות כתוצאה מהזנחה

הזנחה מתמשכת, פסיבית או אקטיבית, המונעת מהילד הזנה, טיפול רפואי, טיפול מונע, תנאי סביבה סבירים, תנועה חופשית וגירויים סביבתיים. ההזנחה עלולה לגרום מוות, תת תזונה, נזקים גופניים, עיכוב בהתפתחות, פיגור ונזקים נפשיים מידיים וארוכי טווח.

ד. פגיעה או התעללות מינית

חיבוק, נשיקה או ליטוף בעלי גוון מיני, מין אוראלי, אקסהיביציוניזם, אונס, מעשה סדום, החדרת חפצים לאיברי המין, מעשים מגונים, שימוש בילדים לצורכי פורנוגרפיה או זנות. הפגיעה עלולה להתבצע על ידי בן משפחה (לרבות הורים חורגים, הורים אומנים וקרובי משפחה), אדם מוכר או זר, תוך ניצול סמכות המבוגר, בשוחד, בפיתוי, בכפייה, באיום או בכוח. הפגיעה עלולה לגרום רגשות אשם, פחדים, דיכאון, בעיות שינה, בעיות בלימודים, העדר אמון וקשיים ביחסים בין אישים, הערכה עצמית נמוכה, התנהגות הרסנית, לרבות ניסיונות התאבדות ועוד.

5. סימנים פסיים והתנהגותיים לזיהוי הילד המוכה, המנוצל והמוזנח.

האפיונים המובאים להלן הם רק רמז, ולא הוכחה להתעללות בילד, אולם הם מחייבים פנייה לפקיד סעד לצורך היוועצות:

התעללות פיסית	התעללות נפשית	הזנחה	התעללות מינית
סימני זיהוי פסיים	סימני זיהוי פסיים	סימני זיהוי פסיים	סימני זיהוי פסיים
- חבורות בשלבי ריפוי שונים - כויות - פגיעות על הפנים - סימני נשיכה - שריטות ועצמות שבורות או סדוקות - כל פגיעה פיסית אחרת שהילד או הוריו אינם מספקים עליהם הסבר מתקבל על הדעת.	- הפרעות בדיבור - עיכוב או ליקוי בהתפתחות לשונית או מוטורית - דימוי גוף לקוי	- מצב היגייני ירוד - תזונה לקויה - היעדרויות רבות מבית הספר - הירדמות בכיתה - הופעה לבית הספר ללא הציוד הנדרש	- קשיים בהליכה או בשיבה - בגדים קרועים או מוכתמים בדם - תלונות על כאב או על גירוי באיברי המין - זיהומים או שטפי דם חוזרים באיברי המין - ריח בלתי נעים או בלתי רגיל - מחלת מין - היריון
סימני זיהוי התנהגותיים	סימני זיהוי התנהגותיים	סימני זיהוי התנהגותיים	סימני זיהוי התנהגותיים
- משמעת לקויה - חשש מקשרים עם מבוגרים - רגישות רבה לסבל של ילד אחר - התנהגות קיצונית: תוקפנות או התכנסות - פחד מהורים - הימנעות מקשר עם חברים באותו גיל - גילויים של התנהגות הרסנית - אלימות מילולית מוגזמת - דיווחים מצד ההורים על "תאונות" בבית	- התנהגות אנטי חברתית הרסנית - מראה מבוגר לגיל - תגובות קיצוניות - התנהגות כפייתית - פחדים - היפוכונדרייה - התנהגות קיצונית: מפסיביות לאגרסיביות - התנהגות שאינה תואמת את הגיל - ניסיונות התאבדות - חוסר הערכה עצמית	- גנבת מזון או בקשת מזון מחברים - שהות בבית הספר שעות רבות מהרגיל (הופעה בשעה מוקדמת ועזיבה בשעה מאוחרת) - נטייה להתמכר לשתיה חריפה או שימוש לרעה בסמים - מעורבות באירועים עבריינים - התבטאות בדבר הרצון להתאבד או ניסיונות התאבדות - תלונות על חוסר טיפול.	- שינוי פתאומי בהתנהגות באישיות - חוסר רצון להשתתף בשיעורי התעמלות או להחליף ביגוד לקראת שיעורים אלה - התכנסות לעולם הדמיון בזמן שיעור התנהגות שאינה תואמת את הגיל - התנהגות מינית מוזרה, או ידע רב מדיי על מין, שלא בהתאם לגיל - יחסים חברתיים מעטים - עבריינות - בריחה מהמסגרת (מבית, מבית הספר וכדומה) - הפרעות באכילה (אנורקסיה, בולמיה) - דיווח מצד הילד על תקיפה ועל ניצול.

6. סימנים פסיים והתנהגותיים לזיהוי ילדים בגיל הרך אשר נוצלו מינית.

שימוש בגופו של ילד הוא אירוע טראומטי עבורו. הילד מגיב למגע לא רצוי מצד מבוגר בהתרגשות, בבלבול או בהתכנסות, אך אינו מגלה את ה"סוד", בגלל חסך

מילולי, בגלל פחד או בגלל חוסר מודעות. "סודו" מוסגר, לעתים, באמצעות שפת הגוף. להלן סימנים המאפיינים ילדים בגיל הרך אשר נוצלו מינית.

א. פחדים

- (1) פחד ממגע גופני באופן כללי וחרדה קיצונית במיוחד מנגיעה בישבן, באיברי המין, בבטן ובאזור הירכיים.
- (2) פחד להתפשט.
- (3) חשש משכיבת פרקדן.
- (4) פחד ללכת הביתה.
- (5) פוביות.

ב. ליקויים בתנועה

- (1) הליכה וריצה עם ישבנים וירכיים לחוצים יחד.
- (2) העדר תנועות חופשיות במשחק והעדר עניין במשחק.
- (3) העדר פתיחה אוטומטית של הרגליים בשעת קפיצה.

ג. תופעות חברתיות והתנהגותיות חריגות

- (1) בידוד חברתי (הילד אינו אהוב, או אף דחוי בחברה, ואינו מחפש חברת ילדים אחרים).
- (2) דימוי גוף שלילי, הגורר כעס ובושה.
- (3) הערכה עצמית נמוכה.
- (4) התכנסות.
- (5) רגשי אשם.
- (6) פסוידו התנהגות בוגרת.
- (7) היפר אקטיביות.
- (8) התנהגות רגרסיבית.

ד. התנהגות מינית מוזרה

- (1) ידע מיני רב לגילו וסקרנות מינית שאינה תואמת את הגיל.
- (2) חיפוש מופרז אחר קשר גופני הקשור במין.
- (3) אוננות תכופה וגלויה, או חשיפה שכיחה ומכוונת של איברי המין.

ה. סימנים פיסיים

- (1) פתיחה רחבה מדי של הנרתיק
- (2) גירוי באיברי המין
- (3) כאבים בירכיים

- (4) כאבים בעת מתן שתן
 (5) בעיות אכילה
 (6) תלונות שכיחות על כאבי בטן

ו. איתותים

- (1) העברת מסרים אודות התעללות, באמצעות ציוד
 (2) סיפור על התעללות מינית (אגב משחק או פעילות אחרת).

2.4. פגיעה בקטינים ובחסרי ישע

סימן ו'1 לחוק העונשין, התשל"ז – 1977

1. בשנת תש"ן, נחקק תיקון מס' 26 לחוק העונשין, אשר הוסיף לחוק את סימן ו' 1 – פגיעה בקטינים ובחסרי ישע.
2. סימן זה עוסק בעבירות כנגד קטינים וחסרי ישע, שבוצעו ע"י האחראים עליהם או במסגרות חינוכיות וטיפוליות, ומגדיר את חובות הדווח על עבירות אלה.
3. להלן נעמוד על עיקרי החוק ומשמעותם בכל הקשור לקטינים, תוך הרחבה בנושאים הדורשים פרשנות והבהרה. זאת, בצמוד ללשון החוק המובאת להלן.
4. 368א. הגדרות

א. בסימן זה – "אחראי על קטין או חסר ישע" – כל אחד מאלה:

- (1) הורה או מי שעליו האחריות לצורכי מחייתו, לבריאותו, לחינוכו או לשלמו של קטין או של חסר ישע – מכוח דין, החלטה שיפוטית, חוזה מפורש או מכללא, או מי שעליו האחריות כאמור לקטין או לחסר ישע מחמת מעשה כשר או אסור שלו;

- 2) בן משפחה של קטין או של חסר ישע, שמלאו לו שמונה עשרה שנים ואיננו חסר ישע, והוא אחד מאלה: בן זוגו של הורו, סבו או סבתו, צאצאו, אחיו או אחותו, גיסו או גיסתו, דודו או דודתו;
- 3) מי שהקטין או חסר הישע מתגורר עמו או נמצא עמו דרך קבע, ומלאו לו שמונה עשרה שנים; ובלבד שקיימים ביניהם יחסי תלות או מרות.
- ב. "חסר ישע" – מי שמחמת גילו, מחלתו או מוגבלותו הגופנית או הנפשית, ליקויו השכלי או מכל סיבה אחרת, אינו יכול לדאוג לצרכי מחייתו, לבריאותו או לשלומו;
- ג. "מעשה" – לרבות מחדל;
- ד. "פקיד סעד" – מי שמונה לכך לפי חוק;
- ה. "קטין" – כהגדרתו בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב – 1962.
5. הגדרת "אחראי" נקבעה בצורה רחבה וכוללת אף קרובי משפחה מדרגה רחוקה יותר, שכפי שנראה להלן, עונשם הוחמר אם יפגעו בקטין וגם הסנקציה כנגד אי-דווח הוחמרה נגדם.
6. "מכוח דין, החלטה שיפוטית" – כגון אפוטרופוס שמונה ע"י בית משפט, או מנהל מעון אליו הובא ילד בצו.
7. "חוזה מפורש" – קבלת אחריות על פי הסכם כתוב, כגון: משפחה אומנת או פנימייה, מסגרות חינוך וטיפול יומיות – מעונות יום, משפחתונים, בתי"ס וכד'.
8. "מכללא" – הסכם לא כתוב, הבנה בין הצדדים להעברת אחריות לגורם אחר לפרק זמן קצר או ארוך.
9. "מחמת מעשה כשר או אסור" – כגון: העברת קטין לאדם אחר על פי חוק או שלא על פי חוק ובניגוד להחלטת ביהמ"ש, ואפילו בדרך של עבירה.
10. "פקיד סעד – מי שמונה לכך לפי חוק" – חובת הדווח, כפי שתפורט להלן, חלה על כל פק"ס גם אם אינו פק"ס לחוק הנוער. אולם, לפי החלטה מנהלית שהתקבלה על ידי משרד העבודה והרווחה, מי שאחראי להפעלת החוק

בקטינים, הוא פקיד סעד לחוק נוער. קורה לא אחת, שפק"ס שאינו לחוק נוער המקבל דווח כזה, אינו מודע לכך שחובת הדווח חלה גם עליו.

11. 368ב. תקיפת קטין או חסר ישע

א. התוקף קטין או חסר ישע וגורם לו חבלה של ממש, דינו – מאסר חמש שנים; היה התוקף אחראי על הקטין או על חסר הישע, דינו – מאסר שבע שנים.

ב. נעברה עבירה לפי סעיף קטן (א) ונגרמה לקטין או לחסר הישע חבלה חמורה, דינו של התוקף – מאסר שבע שנים, ואם היה התוקף אחראי על הקטין או חסר הישע, דינו – מאסר תשע שנים.

ג. לעניין סעיף זה, "חבלה" – בין גופנית בין נפשית.

12. 368ג. התעללות בקטין או בחסר ישע

העושה בקטין או בחסר ישע מעשה התעללות גופנית, נפשית או מינית, דינו – מאסר שבע שנים; היה העושה אחראי על קטין או חסר ישע, דינו – מאסר תשע שנים.

13. עבירת ההתעללות הינה עבירה התנהגותית, ולא עבירה תוצאתית שהשלמתה מותנית בהוכחת התקיימותה של תוצאה כלשהי. אדרבא, ניתן לשער מצבים קשים של התעללות אשר אינם מותירים אחריהם סימנים ובכל זאת ייחשבו כמעשים חריגים ואכזריים. להתנהגות שהיא "מעשה התעללות" טרם ניתנה הגדרה ממצה בפסיקתו של בית-משפט עליון, אך נפסק כי מדובר בהתנהגות שיש בה סממנים של אכזריות.

14. 368ד. חובת דיווח

א. היה לאדם יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי האחראי עליו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו – מאסר שלושה חדשים.

ב. רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוגי, קרימינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי, וכן מנהל או איש צוות במעון או במוסד שבו נמצא קטין או חסר ישע – שעקב עיסוקם במקצועם או בתפקידם היו להם יסוד סביר לחשוב כי

נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי אחראי עליו – חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו – מאסר ששה חדשים.

ג. היה לאחראי על קטין או חסר ישע יסוד סביר לחשוב כי אחראי אחר על קטין או חסר ישע עבר בו עבירה, חובה עליו לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו – מאסר שישה חדשים.

ד. נעברה בקטין או בחסר ישע הנמצא במעון, במוסד או במסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348, או עבירה של גרימת חבלה חמורה לפי סעיף 368 ב(ב) או עבירת התעללות לפי סעיף 368ג, חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו – מאסר שישה חדשים.

ה. חובת דיווח לפי סעיף זה לא תחול על קטין.

ו. פקיד סעד שקיבל דיווח לפי סעיף זה יעבירו למשטרה בצירוף המלצתו לפעול או להימנע מלפעול בקשר לדיווח, אלא אם כן קיבל אישור שלא להעביר את הדיווח למשטרה מאת אחת הועדות שהקים שר המשפטים לעניין זה; חברי ועדה כאמור יהיו נציג פרקליט מחוז והוא יהיה היושב-ראש, קצין משטרה בדרגת רב פקד ומעלה ופקיד סעד מחוזי.

ז. הגיע למשטרה מידע לפי סעיף זה, תעביר אותו לפקיד סעד, ולא תפעל לפני שתיוועץ בפקיד הסעד, אלא אם כן נדרשת פעולה מיידית שאינה סובלת דיחוי; אין בפעולה מיידית כאמור כדי לשלול את חובת העברת המידע לפקיד סעד וההתייעצות עמו לאחר מכן.

ח. בסעיף זה, למעט בסעיף קטן (ד), "עבירה" – עבירה של סיכון החיים והבריאות לפי סעיף 337, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348 ו- 351, עבירה של נטישה או הזנחה לפי סעיפים 361 ו- 362 ועבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 368 ב ו- 368ג.

15. בעבירות עליהן חלה חובת הדווח, חייב המחוקק כל אזרח בדווח, שכן המחוקק מצפה שכל אזרח יהיה ער לחובת ההגנה על שלומם של קטינים. עם זאת, הציפיות ממי שהוא "אחראי" לקטין ומאיש מקצוע, הן גבוהות יותר.

הביטוי לכך מצוי בהחמרת הענישה לגביהם אם לא דווחו. למעשה קבע המחוקק מדרג ענישה למי שאינם מדווחים כדלהלן:

א. חובת דווח רגילה – חלה על כל אזרח בוגר, על עבירה שנעברה לאחרונה ("זה מקרוב") בקטין, בידי האחראי עליו. זאת, כאשר היה לו יסוד סביר לחשוב כי עבירה כזו נעברה, היינו – אין צורך בוודאות מוחלטת שהעבירה אכן נעברה. הענישה הצפויה מאי-דווח – 3 חד' מאסר.

ב. חובת דווח מחמירה א' – חלה על כל אנשי המקצוע המפורטים ועל אנשי הצוות והמנהל במוסד בו נמצא הקטין, על עבירה שנעברה בקטין, בזמן כלשהו ולא דווקא לאחרונה בידי האחראי עליו. גם כאן די ביסוד סביר לחשוב ואין צורך בוודאות מוחלטת. אולם, החובה המוחמרת חלה עליהם, רק כאשר מחשבה זו התעוררה עקב עיסוקם במקצועם או בתפקידם, בכל מקרה אחר תחול עליהם חובת הדווח הרגילה. הענישה הצפויה מאי-דווח – 6 חד' מאסר.

ג. חובת דווח מחמירה ב' – חלה על אחראי על קטין, על עבירה שנעברה בקטין, בזמן כלשהו ולא דווקא לאחרונה, בידי אחראי אחר עליו. גם כאן די ביסוד סביר לחשוב ואין צורך בוודאות מוחלטת. הענישה הצפויה מאי-דווח – 6 חד' מאסר.

ד. חובת דווח מחמירה ג' – חלה על מנהל או איש צוות במעון, במוסד או במסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, על עבירה שנעברה בקטין הנמצא במעון, בזמן כלשהו ולא דווקא לאחרונה. מחד, אין דרישה שהמבצע יהיה ה"האחראי" ויתכן שיהיה זה גם קטין אחר באותה מסגרת. מאידך, יש צורך בידיעה שהעבירה אמנם נעברה. הענישה הצפויה מאי-דווח – 6 חד' מאסר.

16. יש לזכור שקטין אינו חייב בדווח.

17. בפני פקיד הסעד שקיבל דווח לפי חוק זה, עומדות שתי אפשרויות:

א. להעביר את הדווח למשטרה בצירוף המלצותיו למשטרה לפעול או להימנע מלפעול. ההמלצות יכולות לכלול בקשות ל- התערבות מיידית, חקירת ילדים, השהיית החקירה עד לבדיקה נוספת, בדיקה רפואית, התערבויות מסוגים שונים, אי נקיטה בהליכים פליליים.

ב. לפנות לוועדת הפטור הקבועה בחוק, אשר רק היא מוסמכת לאשר לפקיד הסעד, שלא לדווח למשטרה. בד"כ הפניה לוועדת פטור תהיה כאשר – חוששים שהדווח למשטרה יסכן חיי קטין או בן משפחה, יש צורך בתכנון זהיר וממושך של ההגנה על הקטין, קיימת אלטרנטיבה טיפולית למסלול הפלילי והקטין מוגן. ועדת הפטור יכולה גם לאשר פטור זמני בלבד.

18. גם על המשטרה יש חובת דווח לפקיד הסעד ואף חובת התייעצות עמו בטרם תפעל. עם זאת, כאשר מדובר בקטין הנמצא בסכנה מיידית, אשר יש צורך להגן עליו מפניה ללא דיחוי, יכולה המשטרה לפעול מבלי לדווח ו/או להתייעץ עם פקיד הסעד. הדווח וההתייעצות במקרים אלה, חייבים להיעשות לאחר מכן.

19. העבירות עליהן חלה חובת הדווח, פרט לעבירות שנעברו בקטין הנמצא במסגרת חינוכית או טיפולית לפי 368 ד(ד), הן כדלהלן:

א. **עבירה של סיכון החיים והבריאות לפי סעיף 337 – "הפרת חובה של הורה או אחראי"** - "המפר ללא הצדק כדין את חובתו לספק לפלוני צרכי מחיה או לדאוג לבריאותו ולמנוע התעללות בו או חבלה בגופו, ומסכן או עלול לסכן בכך את חייו, או פוגע או עלול לפגוע בכך בבריאותו פגיעת קבע, דינו – מאסר שלוש שנים".

ב. **עבירות מין לפי סעיפים 345 – 348, ו- 351 –**

(1) אינוס (345).

(2) בעילה אסורה בהסכמה (346).

(3) מעשה סדום (347).

(4) מעשה מגונה (348).

(5) עבירות מין במשפחה (351).

ג. **עבירה של נטישה או הזנחה לפי סעיפים 361 ו- 362 –**

(1) נטישת ילד (שלא מלאו לו שנתיים) (361).

(2) הזנחת ילדים (שלא מלאו להם ארבע-עשרה) ומושגחים אחרים (שאינם מסוגלים לדאוג לצורכי חייהם) (362).

ד. עבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 368 ב ו- 368 ג.

(1) תקיפת קטין או חסר ישע (תוך גרימת חבלה של ממש או חבלה חמורה) (368 ב).

(2) התעללות בקטין או בחסר ישע (גופנית, נפשית או מינית) (368 ג).

20. העבירות עליהן חלה חובת הדוות, כשנעברו בקטין הנמצא במסגרת חינוכית או טיפולית לפי 368 ד (ד), הן כדלהלן:

א. עבירות מין לפי סעיפים 345 – 348 –

(1) אינוס (345).

(2) בעילה אסורה בהסכמה (346).

(3) מעשה סדום (347).

(4) מעשה מגונה (348).

ב. עבירה של תקיפה או התעללות לפי סעיפים 368 ב (ב) ו- 368 ג.

(1) תקיפת קטין או חסר ישע (תוך גרימת חבלה חמורה בלבד) (368 ב (ב)).

(2) התעללות בקטין או בחסר ישע (גופנית, נפשית או מינית) (368 ג).

21. באשר לחובת הדוות בעבירות שנעברו בקטין הנמצא במסגרת חינוכית או טיפולית לפי 368 ד (ד), יש להבהיר כדלהלן:

א. חובת הדוות על פי חוק קיימת גם כאשר העבירה נעברה בפעילות של המסגרות הללו, אשר התבצעה מחוץ לכתלי המסגרת (כגון – טיול, ביקור, מופע וכד').

ב. חובת הדוות לפי חוק זה גוברת על חובת החיסיון המקצועי של אנשי צוות המחויבים בחיסיון כזה.

ג. לפי הנחיות משרד החינוך (חוזר מנכ"ל תש"ס 2 /א), כ"ג בתשרי התש"ס, 3.10.99 – שמדור נוער היה שותף לכתבתו) –

- (1) כאשר מדובר במעשה מגונה בעל אופי "קל" (נגיעה, צביטה, נשיקה או התערטלות חלקית, כשהתנהגויות אלה הן חד-פעמיות), או כשמבצע העבירה הוא קטין מתחת לגיל האחריות הפלילית, יהיה הדווח לפקיד הסעד (אף שלפי החוק ניתן לבחור בין פקיד הסעד למשטרה).
- (2) כשלא ניתן למצוא פקיד סעד תוך זמן סביר או כשמדובר באירוע בעת התרחשותו או מיד לאחריו, למעט במקרים ה"קלים" הנ"ל, יעשה הדווח ישירות למשטרה.
- (3) במקרים הבאים הוסיפה הנחיה זו חובת דווח מנהלית, אף שאין חובת דווח לפי חוק. אולם, במקרים אלה לא תגבר החובה המנהלית על חובות החיסיון המקצועי, ולכן תידרש הסכמה לדווח, כאשר המידע נמסר במסגרת טיפול:
- (א) מעשה מגונה בפומבי: חשיפת איברי המין לפני קטין או קטנה מתחת לגיל 16 או חשיפה בפומבי של איברי מין לפני קטינים מעל גיל 16 נגד רצונם. (עבירה המוגדרת בסעי' 349 לחוק העונשין). הדווח יעשה למשטרה.
- (ב) התנהגות של סחיטה באיומים כאשר המעשה שהקטין נדרש לעשותו הוא בעל אופי מיני. (עבירה המוגדרת בסעי' 3(א)(1) לחוק למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח – 1998). הדווח יעשה למשטרה.
- (ג) כשתלמיד ביה"ס נפגע מינית מחוץ לפעילות המסגרת החינוכית, על ידי תלמיד הלומד באותה מסגרת או במסגרת אחרת, ומערכת ביה"ס התרשמה שהנפגע אינו מטופל כהלכה – יעשה הדווח לפקיד סעד.
- (ד) כשתלמיד ביה"ס פגע מינית מחוץ למסגרת החינוכית, והמנהל נוכח כי לא הוגשה תלונה אודותיו וכי הוא מסכן את זולתו ידווח על כך למשטרה, אלא אם כן הוא מתחת לגיל 12, שאז ידווח לפקיד הסעד.

שר המשפטים, לאחר התייעצות עם שר העבודה והרווחה ובאישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, רשאי להתקין תקנות לביצוע סימן זה.

סוזי בן ברוך

מקואות כתובים בגוף המסמך.

2.ה. מורכבות חקירה של חסרי ישע – קטינים (*1)

סמכויותיו של פקיד הסעד

חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך – 1960, מגדיר את סמכויותיו של פקיד הסעד לחוק הנוער. על פי החוק, מוסמך פקיד הסעד להיכנס לכל מקום בו נמצא או עשוי להימצא הקטין ולחקור כל אדם שיש לו ידיעות הנוגעות לקטין. הנחקר חייב להשיב לפקיד הסעד תשובות כנות ומלאות. חובתם של רופא, אחות, מנהל בית חולים וכל איש צוות בביה"ח להעניק לפקיד הסעד סיוע מירבי במילוי תפקידו ולמסור לו כל מידע הנוגע לעניין.

על פי סעיף 11 לחוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך - 1960, מוסמך פקיד סעד במקרים דחופים, אם הוא סבור כי מדובר בקטין נזקק ונשקפת לו סכנה תכופה או שהוא זקוק לטיפול רפואי או אחר שאינו סובל דיחוי, לנקוט בכל האמצעים הדרושים לדעתו, למניעת אותה סכנה או למתן אותו טיפול, אף ללא הסכמת האחראי על הקטין, לרבות הוצאתו של הקטין מרשות האחראי עליו לתקופה שלא תעלה על שבוע ימים.

חקירת הקטין בעבירות נגד המוסר (**עבירות זנות ותועבה, מין והורה כלפי ילדו**)

חקירת קטין שטרם מלאו לו 14 בנוגע לעבירות נגד המוסר (גם אם מדובר בעבירות מין שלא בוצעו על ידי בן משפחתו) לא תיעשה על ידי המשטרה, אלא על ידי "חוקר ילדים" שהוא קצין מבחן שעבר הכשרה מיוחדת בתחום חקירת ילדים. חוקר הילדים מוסמך לאסור העדת הילד בבית המשפט אם לדעתו הדבר עלול לפגוע בילד. במקרים אלו תוצג עדות הקטין בבית המשפט באמצעות חוקר הילדים. לא ניתן להרשיע אדם על סמך עדות קטין שנמסרה באמצעות חוקר הילדים אלא אם נמצא לה סיוע.

ההליכים המשפטיים, אשר ייתכן ויתנהלו בעניינו של קטין שהינו קורבן לפגיעה ולהתעללות.

1. משמתגלה מקרה של פגיעה והתעללות בילד, חלות עליו שתי מערכות של חוקים:

א. **מערכת החוקים הפלילית** – אשר תפקידה להביא להעמדה לדין וענישה של הפוגע. התביעה לעניין זה מנוהלת על-ידי הפרקליטות או על-ידי מערכת התביעה המשטרית.

ב. **מערכת החוקים הטיפולית** – אשר מטרתה להביא להגנה על הקטין ומניעת המשך הפגיעה בו. בעניין זה חלים מספר חוקים.

2. הליכים משפטיים עשויים להתנהל על פי כל אחד מהחוקים הבאים:

א. **חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך - 1960** – על פיו ניתן להכריז על קטין שהינו קורבן לעבירה במסגרת המשפחה כ"קטין נזקק" – ולהורות על דרכי הטיפול בו.

1) בית המשפט מוסמך להורות על מגוון של דרכי טיפול, לרבות הוצאתו של הילד ממשמורת הוריו. הליכים אלו מנוהלים בבתי משפט השלום לנוער, באמצעות פקיד סעד לחוק הנוער.

ב. **חוק הכשרות המשפטית והאפוסטורופסות, התשכ"ב - 1962** – במסגרת חוק זה ניתן להורות על הגבלת אפוסטורופסותו של הורה או שלילתה. הליכים אלו מנוהלים על ידי עורך דין מטעם משרד העבודה והרווחה.

ג. **חוק אימוץ ילדים, התשמ"א - 1981** – במקרים בהם אין הורי הילד מסוגלים לטפל בו וטובתו מחייבת את מסירתו לאימוץ, ניתן להכריז על הקטין כבר-אימוץ על פי חוק אימוץ ילדים, ולמוסרו למשפחה מאמצת. הליכים אלו מנוהלים על ידי עורך דין מטעם משרד העבודה והרווחה.

ד. **חוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), התשט"ו - 1955** – חקירת הקטין בעבירות נגד המוסר. הפירוט כפי שצוין בתחילת הפרק.

2.1. הבעיה בחקירת קורבנות עבירה (כיום)

החקירה המורכבת מובילה לכך שהקורבן ובני משפחתו מטורטרים שעות רבות ממקום אחד למשנהו. זהו מסוג הקשיים אשר עלול לגרום לקורבן לוותר על תלונתו...

ההצעה אשר עומדת כיום על סדר היום הצבורי הינה אחוד כל גורמי הטפול תחת קורת גג אחת, מה שיגרום לקורבן להגיע למרכז אבחון וטפול – מרכז בינתחומי בעל גישה נוחה לילד והוריו, גישה אשר תבודד את הילד מאחרים ותרכז כל המערך חקירתי/טפול המבנה אחד.

□ מדובר במבנה נעים ונוח המורכב משתי קומות וגינת משחקי ילדים בצמוד. (ראה שרטוט מצ"ב).

- קומה 1 -
- א. חדרי נפרדים למפגשים וראיונות. (עם פק"סים, שרות מבחן לנוער, חוקרי ילדים).
 - ב. לכל חדר "חלון" (מראה סטרית) – לאפשר לצוות בינמשרדי לעקוב אחר הראיון.
 - ג. חדר מזכירות לנהול טפסים ומעקב.

- קומה 2 -
- א. חדרי בדיקות רפואיות.
 - ב. תחנת אחות.
 - ג. נציגי משטרה.
 - ד. לשכת עו"ד.
 - ה. פרקליטות.
 - ו. רופאי ילדים/פסיכיאטר.
 - ז. פסיכולוגים.

□ הפונקציה אותה ימלא המרכז הבינתחומי –

המרכז ירכז בתחומו את כל הדיסציפלינות אשר מעורבות בקבלת החלטות. כל אנשי הצוותים (פקס"ים, עוס"ים, חוקרי ילדים, רופאי ילדים ואחיות, אשר יוכלו לבצע בדיקות מיידיות ואיפשרו הנצחה של הראיות לצורך מתן

עדות בביהמ"ש, וכן, פסיכולוגים קליניים ויעוצים, עורכי דין וצוות אדמיניסטרטיבי לניהול המרכז. כולם יחדיו יעבדו בקרבה למשפחה הפונה על מנת לספק שרות בעל רגישות ותמיכה בעת משבר. במרכז כזה הילד יקבל סיוע משולב מכלל הצוותים במרכז וכן, כל פרופסיה תוכל להתסייע באחרת ע"מ להגיע לתוצאות מהירות ומהימנות יותר.

דרך הגישה המולטידיסיפלינרית ניתן לקבל יותר אינפורמציה שיכולה לסייע בזהוי נכון ומדוייק יותר של האשמה. המשטרה, חוקרי הילדים ואחרים – בעת פגישות הצוות, יוכלו לשמוע חוות דעת מומחים בתחומים שונים מתוך המרכז ומחוצה לו, מומחים חצוניים אשר יוזמנו, באם יש צורך. במצב כזה, החקירה תהיה מהירה ומקצועית יותר ותביא לפענוח מיידי.

* לקיום השת"פ בין הגורמים אשר מטפלים בילד במקום אחד קיים יתרון אשר בא לידי בטוי בהפחתת המתח והחרדה של הילד מפני חקירות חוזרות ונשנות אשר מתנהלות כל פעם ע"י אנשים אחרים במקום אחר ושכולם זרים לו. הראיון, אשר מבוצע בנוכחות כל הצוות, חוסך מתן גרסאות מספר פעמים עד כדי התשה וחזרה בהם מגרסתם הראשונה. בנוסף, ההקלטה של הילד יכולה לעבור בין גורמי המקצוע שלא השתתפו בראיון ה-1 ואמורים לטפל בו. בכך הילד, אשר לא צריך לחוות (כל פעם מחדש) את הטראומה, ושוקם מהר יותר.

* תפקיד נוסף למרכז – מניעת תופעות של אלימות במשפחה ומחוצה לה. התוכניות תתמקצנה בחשיבות הדוות, מחד וחונך לתקשורת לא אלימה, מאידך.

במרכז תתקיימנה:

* סדנאות להעצמת הילד והגברת בטחונו האישי. לדוגמא: מגע טוב, אינטימי, רע...)

* תוכניות אשר תתמקצנה בסיוע לטווח ארוך לילדים ובני נוער שנפלו קרבן לאלימות במשפחתם ושלא במשפחתם. סיוע זה ימשך גם לאחר תום הטפול האינטנסיבי במרכז, באמצעות מתנדבים אשר יעקבו מקרוב אחר הקורבנות ובני משפחתם.

* תוכניות לקבוצות תמיכה תרפוטיות להורים. בתוכניות אלה ילמדו הורים דתים לשפור היכולות ההוריות שלהם ולשליטה עצמית. ימסר מידע על זכויות חוקיות, משאבי חרום ו"קווים חמים".

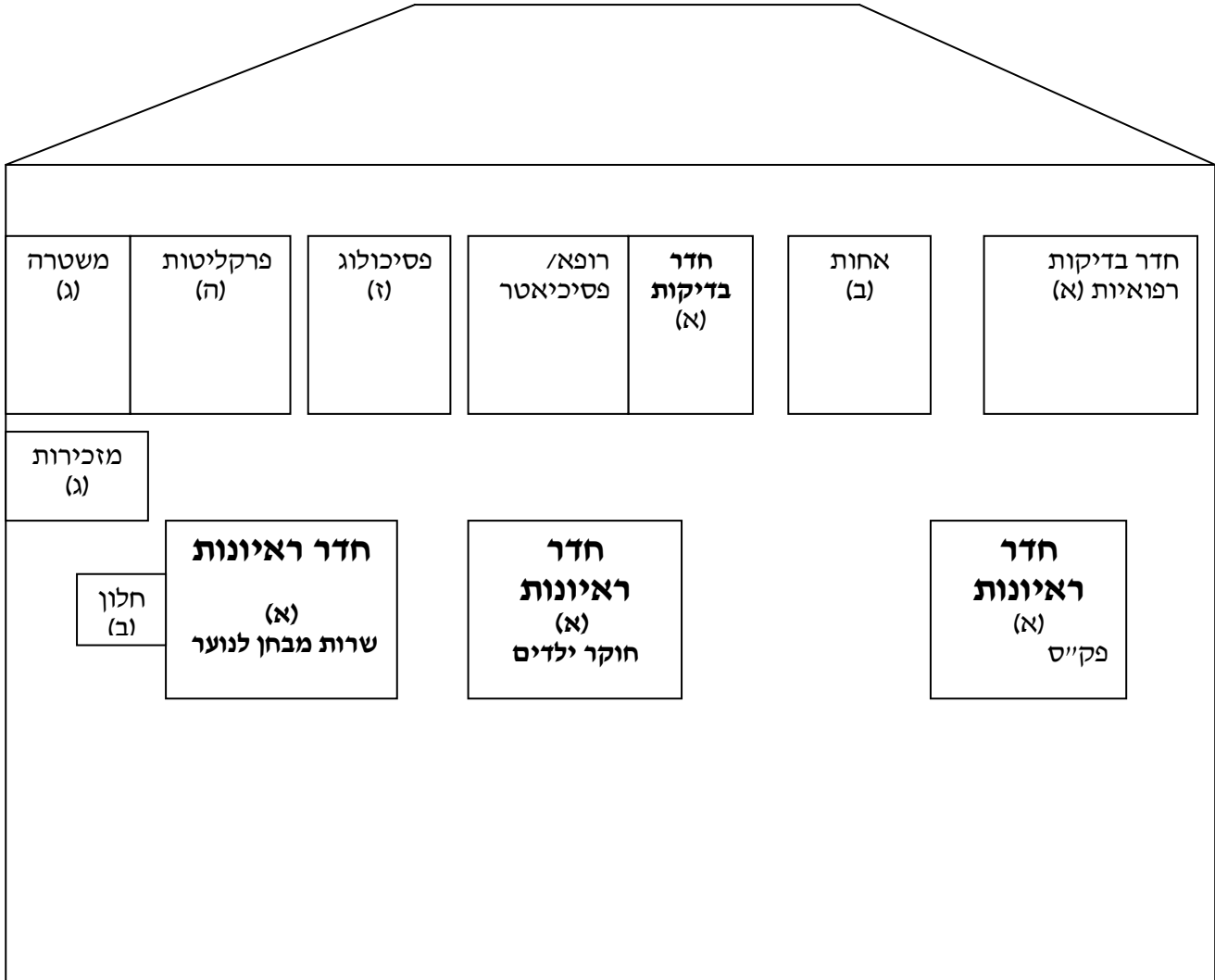
לסכום: המרכז מהווה "רשת" מקצועית לטיפול בילדים ובני נוער אשר חוו התעללות.

הגישה של "הרשת": זהו אלימות והגנה על ילדים בסכון ובמצוקה תוך עמידה על מס' עקרונות:

1. שמירה על פרטיות וסודיות המידע ב"רשת".
2. הטפול – חינוך במקום אחד.
3. כל ילד במרכז יתקבל מיידית בגישה ידידותית.
4. הילד (נער לא יאלץ לחזור על דיווחיו מס' פעמים לאנשים זרים (שונים).
5. דיווח מירבי לגבי כל טיפול והתקדמות או נסיגה בילד המטופל.
6. פגישות צוות קביעות כך שאנשי ה"רשת" יכירו בכל מקרה ויחליפו בניהם איפורמציה אודות המטופל ויוכלו להבין את מקומם ב"רשת" הטפולית.

מרכז כזה יסייע בחבור בין החשוקים המקצועיים ולתאום מהיר ויעיל בקטין שנפגע ואסוף מידע רב בזמן קצר כדי שניתן יהיה להגיש (כ.א.) כתב אשום מהיר.

מרכז אבחון (ל"רשת" הבינתחומית)

במאמר זה הצבעתי על הפסיקה החדשה בביהמ"ש העליון, פסיקה של הגב' בינוש ואח. שהינה תוצאה של שנות הסברה רבות במדינת ישראל. פסיקה זו הביאה לחלוקי דעות לא מעטים בין אנשי המקצוע וראשי העמותות למען הילד אשר תמכו בפסיקה זו לבין אכ"ים ואנשי משפט (כגון: השופט סטרשנוב) אשר ראו בה סחיפה לכוון ההפוך ואשר עלולה להזיק במקום להועיל...

יו"ר הוועדה לקום מעמד הילד, ח"כ תמר גוז'נסקי ברכה על פסיקה זו אשר מאירה באור אחר, חדשנו את נושא האלימות כנגד ילדים במקום שבו אמורים לחוש ש"ביתם מבצרים"...

לאחר מכן, ציינתי את סוגי ההתעללות בקטינים אשר מוכרים בחוק ואת נזקייהם לטווח הארוך ולטווח הקצר. וכן, (תיקי 1999 – 1995 במדינת ישראל, הסימנים אשר מאפשרים לזהות קורבנות התעללות, אפייני המקורבן (הפוגע), חוק העונשין אשר מתייחס לעבירת ההתעללות והחובה לדווח. הסברו של החוק נעשה במדור הנוער במחלקת חקירות ותביעות באגף החקירות במשטרה. הסבר מפורט נצרך המציאות בשל בעיות רבות בהבנתו ויישומו של חוק זה.

מכאן עברתי והדגשתי את הבעיות בחקירתם של קטינים/ות חסרי ישע וההצעה לפתרון רה-ארגוני אשר יאגם תחת קורת גג אחד את כל העוסקים במלאכה מחד, ויחסוך את טרטורו של הקורבן ובני משפחתו מגורם אחד (במקום אחד) למשנהו (במקום אחר), טרטור אשר גורם לקורבן סבל וחזרה בו מעדותו כנגד החשוד... ההצעה לפתרון זה הינה ביוזמת משרד העבודה, המשטרה, הגויינט, ומשרד המשפטים אשר מכירים בצורך המיידני להקל על קורבן העבירה ובני משפחתו.

בסכּומו של דבר: יש לברך על גישת בית המשפט העליון בשנים האחרונות, שמהווה הינתקות מן ההלכה שחלה בארץ שנים רבות, והתירה ענישה גופנית סבירה בילדים. הפסיקה החדשה של בית המשפט העליון אוסרת כל שימוש

באמצעי ענישה פיזית בילדים. כך נקבע לגבי מורים וגננות, וכך נקבע, ממש לאחרונה, לגבי הורים. (רצ"ב כתבה בעתון מעריב).

כחברה וכפרטים מוטלת עליו החובה לדאוג לשלומם ולחייהם של אלה שאינם מסוגלים לדאוג לעניינם, ולעשות הכל על מנת לאפשר לילדים לגדול "באווירה של אושר, הבנה ואהבה",,, [למען יחיו]... חיים עצמאיים בחברה... ברוח השלום, הכבוד, הסובלנות, החופש, השוויון והסולידריות". (אמנה לזכויות הילד – נספח א').